

Marrakeški sporazum odpira pot do zakonite kopije objavljene literature

Sporazum omogoča dostop do tiskane, elektronske in zvočne oblike vseh objavljenih del za ljudi z ovirami na področju branja

Marino Kačič, Darja Zaviršek

Bilo je le vprašanje časa, kdaj in po kateri poti se bo začela uresničevati pravica do zakonitega dostopa do objavljene literature za ljudi z oviro branja. Letos poleti so se s tem namenom v Maroku, v mestu Marakeš, sestale pogajalske skupine Svetovne organizacije za intelektualno lastnino (World Intellectual Property Organization ali krajše WIPO) in Svetovne zveze slepih (World Blind Union) ter predstavniki drugih ljudi s hendikepom.

Po dolgotrajnih pogajanjih so 27. junija 2013 sprejeli Marakeški sporazum za lažji dostop do objavljenih del za ljudi, ki imajo okvaro vida ali drugo oviro pri branju (Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled). S tem sporazumom se udejanja ena od pravic (pravica do enakopravnega dostopa do informacij in literature), ki izhaja iz Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov. Ta je bila leta 2006 sprejeta v skupščini Združenih narodov, leta 2008 pa je bila ratificirana tudi v Državnem zboru RS.

O odprti poti do zakonite kopije objavljenih gradiv govorimo zato, ker so danes avtorske pravice v Sloveniji vezane le na eno vrsto objavljene literature, to je praviloma tiskana izdaja knjige. V primeru, ko knjige doma skeniramo zato, da bi jih lahko brali na brajevem zaslonu, s pomočjo povečevalnika, ali jo bralci berejo in posnamejo na kasete in DVD-je za namene knjižnice Zveze slepih in slabovidnih Minke Skaberne, so ta opravila le na pol zakonita. To pomeni, da v Sloveniji še nimamo zakona, ki bi omogočil, da bi bila vsa objavljena gradiva hkrati objavljena v treh različnih vrstah objav: tiskani, elektronski in zvočni in pri tem bila povsem zakonita.

Slika: na fotografiji je Kup knjig, zavezan z verigami in zaklenjen s ključavnico, ki simbolizira, da so knjige ljudem z ovirami na področju vida in branja nedostopne. V ozadju pa so ljudje z različnimi ovirami branja, ki v času pogajanja za Marakeški sporazum demonstrirajo, da se omogoči zakonit dostop do različnih oblik objav knjig, saj je na svetu toliko ljudi, ki imajo oviro pri branju tiskanih oblik publikacij.

Ljudje z oviro na področju branja niso samo tisti, ki imajo diagnozo slepi ali slabovidni, ampak tudi ljudje, za katere se je danes uveljavila nova kategorija »ovira na področju tiska«. V angleščini se govori o »print disability«, torej oviri na področju tiskanega gradiva. Koalicija na področju pravice do branja je oktobra 2013 opredelila osebo, ki je ovirana na področju tiskane besede, kot osebo, ki ne more učinkovito brati tiskanega besedila zaradi senzorne ali fizične ovire, ovire na področju zaznavanja ali zaradi razvojne, kognitivne ali intelektualne ovire. Ta definicija vključuje ljudi z disleksijo, motnjami avtističnega spektra in z drugimi diagnozami.

Sporazum omogoča, da ljudje z oviro branja pridejo do zakonite kopije kateregakoli objavljenega dela zato, da si ga prilagodijo glede na svoje potrebe pri branju. Nekateri uporabljajo predvsem tiskane knjige, drugi elektronske in tretji zvočne. To bo v skladu s Marakeškim sporazumom potekalo preko pooblaščenice nacionalne organizacije, ki jo v nacionalni zakonodaji opredeli vsaka država zase. Sporazum pa podpira tudi čezmejno izmenjavo kopije objavljenega dela za ljudi z oviro branja. Pri tem pa je treba upoštevati vse dosedanje pravice lastnika dela do varstva intelektualne lastnine.

Vsi vemo, da človek z diagnozo slep ali slaboviden ne more brati tiskane literature. V preteklosti je bila taka ovira razumljena le kot problem človeka, ki pač ne vidi. Če ne vidi, je logično, da ne more brati, ali ne? Danes vemo in o tem govori tudi Konvencija Združenih narodov o pravicah ljudi z ovirami, da je ovira vedno družbeno ustvarjena. To pomeni, da je ovira velika, če je okolje ne vključujoče, in manjša, če je okolje odprto za različne potrebe ljudi. Na področju branja literatura ni le za tiste, ki nimajo ovir pri branju tiskanih gradiv, temveč za vse ljudi, če se le prilagodijo oblike bralnega gradiva. Marakeški sporazum, tako kot že omenjena konvencija Združenih narodov, pomeni velik premik na področju razmišljanja. Včasih je bil prevladujoč dobrodelni pristop, češ »pomagajmo slepim in slabovidnim, dajmo jim denar, da si posnamejo knjige, bodimo prijazni in jim dajmo nekatere elektronske knjige ali revije«. Danes pa to ni več dovolj, temveč je potreben enakopravnejši pristop, ki pomeni, da ima vsak človek pravico do dostopa do vseh vsebin, ki pa jih je treba ustrezno prilagoditi. To je danes, v svetu digitaliziranih gradiv, tehnično gledano, pravzaprav preprosto.

Danes vsa besedila obstajajo v elektronski obliki, kar pomeni, da jih lahko beremo na računalniku ali drugih podobnih napravah, ali pa jih posnamemo v zvočno obliko. Ti dve obliki sta veliko bolj dostopni, kot sta bili včasih branje v živo ali pretvorba v brajevo pisavo. Vendar je vse to pravzaprav nezakonito dejanje. Avtorska dela namreč ščiti zakonodaja za varstvo intelektualne lastnine. Po eni strani je to seveda povsem razumljivo, po drugi strani pa tudi vsi vemo, da ni druge poti, kot uporaba elektronske oblike besedila in/ali njegovo pretvarjanje v zvočno obliko. Namreč, ne gre le za željo, da bi brali knjige ali časopise, gre tudi za neizogibno nujo pri izobraževanju, študiju in vsakodnevnem delovanju nasploh.

V Marakeškem sporazumu je vpeljan že omenjeni pojem »ljudje z ovirami na področju tiska ali branja« (print disabled), ki zajema, poleg ljudi z diagnozo slep ali slaboviden, tudi ljudi z drugimi ovirami, ki ne morejo brati tiskanih gradiv, ali pa z veliko težavo (na primer, ljudje z diagnozami kot so gluhoslep, motnja v duševnem razvoju, že omenjena disleksija, mišična distrofija, tetraplegija, multipla skleroza ipd.). S tem je narejen tudi odmik od stereotipnega razumevanja, da imajo oviro oz. težave pri branju le ljudje, ki slabo ali nič ne vidijo. V duhu tega je verjetno smiselno razmišljati o tehničnih rešitvah v prihodnosti, ki bi vsem tem skupinam ljudi omogočile enak dostop. Morda tudi na isti način, na primer specialna knjižnica za slepe slabovidne in ljudi z ovirami na področju branja, ali pa skupne rešitve v javnih knjižnicah za vse ljudi. Tako bi prišli do uresničitve predstave o univerzalnem oblikovanju (universal design), ki jo imajo številni ljudje po svetu. To pomeni, da pri načrtovanju prostorov in storitev za ljudi izhajamo iz zamisli, da mora biti en prostor in ena storitev organizirana tako, da ustreza raznolikim potrebam ljudi.

Upajmo, da bo naša država kmalu ratificirala Marakeški sporazum in potem čim prej uresničila njegov duh. To pa pomeni, da se bo morala spremeniti zakonodaja na področju avtorskih pravic. Takrat bomo imeli vse knjige, ki jih bodo izdali slovenski založniki, ne samo na policah knjižnic in knjigarn, temveč istočasno tudi na naših računalnikih in na predvajalnikih. Tako se mnogi ne bodo več počutili prikrajšane za novosti in lahko bodo izbirali, kako bodo knjigo brali, da bo za njih čim bolj praktično in da bodo v njej lahko uživali.

- **Print-disabled person** is "a person who cannot effectively read print because of a visual, physical, perceptual, developmental, cognitive, or learning disability. Reading Rights Coalition. Retrieved 25 October 2013. Learning Ally. Retrieved 25 October 2013

<http://www.ip-watch.org/2013/06/27/alongside-celebration-of-new-treaty-in-marrakesh-blind-people-demonstrate-for-jobs/>